

PASTOR TUSSEN TRALIES. EEN THEOLOGISCHE EN SPIRITUELE REFLECTIE

door Jurjen Beumer

1. 'Tussen' de tralies

Bewust heb ik gekozen voor het woordje 'tussen'. Want, als pastores zitten we niet achter de tralies, er ook niet voor (dwz we staan niet buiten) maar er als het ware tussen. We horen niet bij het personeel, niet bij de directie, maar van buiten af, vanuit onze kerken worden we uitgezonden om ergens tussen te gaan staan.

Ik ken een paar pastores die achter de tralies hebben gezeten: voorop Dietrich Bonhoeffer, maar ook Martin Niemöller en in de VS heb ik collega's ontmoet die vanwege burgerlijke ongehoorzaamheid opgesloten zijn geweest. Al hun getuigenissen zijn indrukwekkend. Wie leest over Bonhoeffers verblijf in de gevangenis wordt ontroerd. Eén met zijn mensen was hij hun pastor: hij troostte, hij bemoedigde, hij bad met hen toen de bommen rondom vielen. ¹

In het pastoraat spreken we vaak over nabijheid en distantie als twee noodzakelijke polen van ons aanwezig zijn. Maar bij Bonhoeffer verdween die distantie. In het **echte** pastoraat is die tweedeling gekunsteld, hoe kan er nu, als het erop aan komt, distantie zijn? Ja, zeggen we, dat moet, want anders gaan we er zelf aan onderdoor, we kunnen toch niet alle zorgen van de hele wereld op onze nek nemen?! Of moet dat juist wel! Daarom precies ging Bonhoeffer er aan onderdoor! Paulus in vele gevangenschappen ging er ook aan onderdoor! Jezus, via een schijnproces ging niet eens naar de gevangenis, maar werd rechtstreeks aan een gruwelijke houten paal getimmerd temidden van alle schuim en kwaad van de natie links en rechts van hem.

Maar wij zijn Bonhoeffer, Paulus of Jezus niet. We hoeven dat ook niet te worden. Hun achter-de-tralies-zijn geeft ons voldoende moed en uithoudingsvermogen om tussen de tralies te zijn. Hopelijk met zo min mogelijk distantie, daarom tussen. Ons pastoraat is altijd afgeleid pastoraat, afgeleid van het echte pastoraat afgeleid en geleerd van de echte Pastor.

Naast het 'tussen' als niet in de gevangenis, kunnen we dit 'tussen' ook nog een andere invulling geven. Jullie jaarverslagen en ook het boek *Muurvast* maken dat heel erg duidelijk. ² De 'live'-verhalen die er in staan laten voortdurend die echte Pastor meespreken. Zeker, of minder zeker en liever niet zo zeker als sommige evangelical-sectoren van de kerk, komt deze 'dritte im Bunde' naar voren, licht deze voor velen 'grote Onbekende' op. Iemand van jullie zegt het zo, dat hij steeds meer 'een plaats wilde hebben in het avontuur tussen God en de mensen. Zou ik als dominee daar een bemiddelende rol in kunnen spelen?' (p.266) Dit is het tweede 'tussen' waar ik op doelde. ; 'Tussen' wordt bemiddelen tussen God en mens, weliswaar nog met een vraagteken bij onze collega, maar toch!

Vraag: wat houdt die bemiddeling in? **Wij** bemiddelen (wij zitten tussen de tralies in die dubbele beweging van zoëven), wij zijn de pastorale actoren. Maar, als bemiddelaars treden we tegelijkertijd terug. Het gaat om het avontuur tussen God en mensen. In concreto, tussen **God** en de **gedetineerden** waarvoor ik ben aangesteld. Drie partijen zijn er dus, en ze blazen alle drie hun partijtje mee.

Ga d'r maar aan staan, aan die bemiddeling. Met God hoef je voor tweederde van de Nederlandse bevolking niet meer aan te komen (zie laatste sociologische cijfers) en dat gaius uit de bajes, tjonge wat een zootje. De volksmond weet er wel raad mee. Heimelijk vragen we ons af hoe Bonhoeffer het er in de koepel van Haarlem ussen criminele en verslaafden zou hebben afgebracht?!k

¹ Mary Glazener, *De beker der gramschap. Dietrich Bonhoeffer in verzet tegen Hitler*, Kampen 1995, met name de pagina's 339.340.341

² M.B. Blom (red.), *Muurvast. Verhalen uit het justitiepastoraat*, s' Gravenhage 1996.

Wat houdt die bemiddeling dan in? Eerst maar eens even kijken naar de ene partij, de gevangenen, de mensen achter de tralies; onze bajes-klienten, onze clientèle.

2. Achter de tralies.

Wat mij opvalt zijn de vele benamingen die de huisvesting van onze klanten toebedeeld krijgt. De gevangenis, het huis van bewaring, de penitentiare inrichting, het cachot, de bajes, de kerker, de bak, de petoet (?), de lik. En jullie kennen er vast nog wel een aantal.

En evenzeer de namen die gevangenen krijgen, waarbij ik het woord 'gedetineerde' altijd zo chique vind. Mijn dochter kreeg laatst bij maatschappijleer 'een gedetineerde' in de klas. Hij was een veelvuldig 'recidivist' stond er op de aankondiging. De deftige woorden pasten voor het gevoel van de kinderen niet geheel bij het criminele gedrag van deze persoon, gedrag waarmee hij nu publiekelijk kinderen op het juiste pad moest trachten te houden of te brengen. Taal kan inderdaad versluisend werken.

Na de huisvesting en de bewoners nu hetgeen deze mensen op hun locatie doen. We kunnen het weer deftig zeggen: in hun detentie doen ze penitentie. Of begrijpelijker voor mijn dochter. Ze 'zitten'. Ze zitten in de *gevangenis*. Ze *zitten* in de gevangenis. Zitten is hun bezigheid. En de maatschappij, bij monde van justitie, vraagt aan onze klanten om dat 'zitten' zó in te richten dat het langzaam overgaat in beweging, nieuwe beweging. Een mooi woord dat 'zitten'. Ook wijzelf zien het heel vaak 'niet zitten'. We zitten dan aan de grond, lijkt het wel. De mensen om ons heen, onze relaties die vaak knellen, de krant die altijd maar weer slecht nieuws de wereld in braakt. Nee, laat mij maar zitten! En als er niemand voorbij komt dan kom ik heel diep te zitten, dan zit ik volledig door.

Komt er iemand voorbij? In mijn eigen zeer persoonlijke gevangenis, maar ook in de gevangenis waar wij werken? Is er beweging te brengen in dat zitten, in dat vast-zitten? Is het mogelijk dat mensen weer wat in de benen komen, langzaam een beetje opstaan? *Opstaan??* Kan ik, pastor, die zelf ook gewond is, langszij komen en als 'gewonde genezer' opstanding tot stand brengen? Is dat mijn bemiddeling, mijn tussen? Durf ik die bemiddeling aan? Ik merk zelf vaak dat ik bang ben om die gevaarlijke, gewonde wereld van verslaving, verkramping en ontmenselijking binnen te trekken. Letterlijk bang, soms zie ik wel eens een mes glinsteren in de handen van een over de kop gedraaide junk. Maar ook durven in de zin van, echt geloven dat een mens veranderen kan. Want heel vaak merk ik in mijn eigen hart dat ik de ander al opgegeven heb, niet openlijk, maar wel heimelijk. Ik vertoon dan vluchtgedrag, desertie. Bemiddelen? Ik wil het wel, maar ik heb een ongelooflijke grote steun in de rug nodig.

Ik hoop dat ik die steun in de rug krijg van gevangenis-preek van Barth. Misschien kan hij bemiddelen in mijn angst en mij opnieuw wijzen op Degene die mij zendt, dat ik ook zélf weer opsta. Degene die niet wegvlucht, of zoals psalm 121 zegt, Degene die sluimert noch slaapt (vs 4). Zes keer staat er in deze psalm het werkwoord bewaren/bewaken. 'De Heer zal u bewaren voor alle kwaad, Hij zal uw ziel bewaren.' (vs 7) Wij pastores zijn dus gevangenis-bewaarders in onze huizen van bewaring (smeris=bewaker). Met deze God kruipen wij tussen de tralies door naar binnen. De 'goden' waar ik mij tot nu toe verslingerde die sliepen en sluimerden, ze belazerden me, ze zeiden, ga jij maar slapen, zodat zij hun verderfelijke werk konden gaan doen. Maar nu is er die Ene, die Bewaarder die mijn 'uitgang en ingang' bewaart en bewaakt, die mij uit de lethargie van mijn zitten bevrijdt. Over niets anders dan die Ene en Enige en de volstreekte voorrang van deze beweging van liefde gaan Barth's gevangenis-preken. Zo komen we na onszelf (de bemiddelaars) en onze klanten bij de Derde, of beter, de Eerste partij in het grote avontuur. We gaan eerst luisteren naar een stuk van een preek, om

vervolgens te kijken hóe hier gepreekt (en theologie bedreven) wordt in de gevangenis. ³

3. Theologisch gedeelte: preken in de gevangenis.

Het is prachtig om Barth 'live' te horen. Het is een preek uit 1961. Barth is al lang in 'Ruhestand', een wijze, oude man is hij geworden. Maar nog steeds actief. Zijn theologisch ontwerp staat geheel overeind, maar hij is, lijkt het, milder geworden. Wie de steile Barth van de tweede Römerbrief uit 1921 vergelijkt met deze preken in de gevangenis ziet geen andere Barth, maar wel een ruimere, een Barth die veel meer open is, veel meer krediet geeft aan de menselijke insteek dan zijn theologisch ontwerp wil doen geloven. U kent misschien mijn ambivalente houding t.o.v. Karl Barth. Ik het kort: het gaat bij hem, lijkt het, alleen maar over God en de mens komt er bekaaid af. ⁴

Zeker, dat theologisch paradigma blijft gehandhaafd in deze preken. En toen ik die preken begon te lezen had ik een vooroordeel. Ik dacht, daar gaan we weer ... waar is de context van de mensen zelf, de gedetineerden? is er aandacht voor hun eigen specifieke sores of wordt er toch weer tégen hen gepreekt? Maar ik moet u eerlijk bekennen dat ik bij de vijfde preek toch min of meer gegrepen werd. Is dit die steile Barth met zijn grote theologische ontwerp? Tjonge, wat nabij, wat een voorbeelden uit de praktijk. Begrijp me goed, ik denk dat je zó niet meer kunt preken, er zit teveel theologie in, er is teveel bekend verondersteld, Barth redeneert toch nog min of meer binnen een christelijk-maatschappelijke context; maar ik zou hem kunnen vertalen/vertolken naar nu toe. Wel, met die gedachte in het achterhoofd zijn de preken werkelijk parels. Zo eenvoudig en zo diepgravend. De preek 'Durch Gnade seid ihr gerettet' (p.28 e.v.) is Barth's hele theologie in een notendop. Zulke mooie voorbeelden ook, gebruikt hij om zijn verhaal duidelijk te maken, op p. 31 bijvoorbeeld: 'Ihr kennt wohl ... etc.'. Maar ook tot mijn verrassing zijn psychologisch/contextuele/politieke doorkijkjes (als was hij Drewermann) in de preek 'Alle!' naar aanleiding van Romeinen 11:32 "Gott hat Alle eingeschlossen in den Ungehorsam, um sich Aller zu erbarmen. Hij zegt daar: 'Eingeschlossen! Über die nächste Bedeutung' (p.96) En natuurlijk de gebeden voor en na de preek. Barth zegt erover: '... dass mir die Gebete bei der Vorbereitung und beim Halten der mir dort anvertrauten Gottesdienste mindestens ebenso wichtig waren wie die Predigten selbst ...' (vii)

Ik beklemtoon in mijn *Intimiteit & Solidariteit* (in navolging van o.a. Berkhof) dat Barth iemand is die je in tweede instantie moet gebruiken. Eerst moet je proberen zelf door de theologie en de bijbelverhalen heen te kruipen en eigenwijs niemands leerling willen zijn. Als je dat gedaan hebt is het belangrijk om toch nog eens naar 'de groten' te grijpen, je door hen te laten corrigeren en stimuleren. Ik denk dat theologische scholen op die manier vruchtbaar kunnen zijn, niet door ze klakkeloos na te apen.

4. De pastor zelf in het geding, de eigen spiritualiteit.

We hebben het gehad over de bemiddeling ('het tussen de tralies') van de pastor tussen God en mensen. Vervolgens kwamen degenen 'achter de tralies' aan bod. Over de grote Initiatiefnemer van

³ Een gevangenispreek van Karl Barth is op plaat verschenen en uitgegeven in de serie Berner Predigten (mei 1962, Jaargang 8 no 3). *Furcht ist nicht in der Liebe. Predigt in der Strafanstalt in Basel; am 6. August 1961.*
Karl Barth, *Den gefangenen Befreiung*, Zürich 1959

⁴ Zie mijn: *Intimiteit & Solidariteit. Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek*, Baarn 1993 (met name deel 1)

dit avontuur (God zelf, het subject van alle theologie en kerk) hebben we vervolgens gesproken in het stuk over Barth en zijn preken.

Nu tot slot wijzelf, degene die de bemiddeling uitvoeren, althans dit trachen uit te voeren. Hoe zitten wij, pastores, in elkaar? Wat zijn wij voor volkje die dit waagstuk uitvoeren? Kortom, na de pastorale en theologische nu dan de spirituele reflectie; de spiritualiteit van de (justitie)pastor. Ik kijk opnieuw naar jullie eigen documenten. Ik moet jullie eerlijk bekennen dat ik in de getuigenissen van jullie in *Muurvast* en de jaarverslagen over het thema spiritualiteit en met name de spiritualiteit van de pastor weinig vind. Wel heel veel impliciet, wel over inspiratie, wel over de Eeuwige die soms oplicht in het leven en het levensverhaal van mensen, waardoor ook de pastor opleeft, zeer zeker, heel indringend en heel ontroerend zo nu en dan. Maar, het neigt meer naar pastoraat en pastorale attitude dan naar een onbekommerd en zorgeloos spreken over de Godsontmoeting en de eigen geloofservaring. Anders gezegd, ik kom veel spiritualiteit tegen, maar dan in afgeleide zin, bijna nooit rechtstreeks. Het lijkt veeleer of er een soort huiver voor bestaat. Misschien wel terecht, want diegenen die dat allemaal zo rechtstreeks doen dat zijn misschien wel de mensen waar we pastoraal gezien lást van hebben, t.w. evangelicale groepen die zich ook aandienen aan de poorten van onze gevangenissen en onze klanten willen bekeren. En omdat zij zo recht voor z'n raap over God en gebod spreken worden wij huiverig voor de grote woorden. Ik herken dat, ook op en rond ons diakonale werk dringen deze groepen steeds meer op. Ze staan bij de asielzoekerscentra om de mensen te bekeren.

Maar misschien komt die huiver ook nog wel ergens anders vandaan; onze zeer eigen persoonlijke achtergrond, onze wellicht ambivalente houding t.o.v. ons zendende instituut, de kerk. Ik ken jullie niet persoonlijk en weet niet waarom jullie in deze sector van het pastoraat werken en bijvoorbeeld niet in een gewone gemeente. Dit soort persoonlijke vragen zijn m.i. belangrijk, want we zitten nooit zomaar op de plek waar we zitten. Een goede kpv komt dit op het spoor. Een kpv is echter één ding, spirituele vorming is vers twee. Op heel veel plekken in het pastoraat en de kerk is de spiritualiteit niet het meest ontwikkeld, zeker niet in protestantse kring.

Om voor dit punt een invalshoek te kiezen kijk ik weer naar *Muurvast* en jullie jaarverslagen. Eén zin meteen al op de eerste pagina van het boek *Muurvast* is bij me blijven haken. Er staat: 'Een ander opvallend gegeven is, dat de bewoners van Huizen van Bewaring en Gevangenissen *meer lijken te bidden* dan de inwoners van dorp of stad, die vrij rond lopen.' (p.7) Heel opvallend deze op het eerste gezicht losse opmerking. Immers, bidden is toch het hart van onze spiritualiteit. In ons gebed klopt toch als het ware de levensader van ons geloof. Onze klanten bidden. Bidden, staat er, meer dan elders. Ook meer dan wij hun pastores?

En dan helemaal aan het eind van het boek zegt een collega: 'Ik vind het vreselijk moeilijk om over God te praten ...' (p.265) Deze beide zinnen, die van een klant en die van één van ons, hoe verhouden die zich? Worden wij dan gevraagd óver God te praten, is de inhoud van onze bemiddeling om óver God dingen te zeggen, hoe goed die dingen op zich ook mogen zijn? Of is het misschien zo dat het onze taak is om de toonhoogte van het gebed van onze klant af te stemmen op ons eigen gebed, vice versa? Voelt u waar ik heel wil? Zijn onze gedetineerden die blijkbaar het gebed ontdekt hebben als hun hartenklop ons misschien voor? Worden hier de rollen niet omgedraaid? Degene die ik dacht te bemiddelen naar God toe (mijn 'tussen') heeft iets voor mij, zijn of haar gebed! Men wil, denk ik, niet dat ik óver God praat, maar *vanuit*. 'Over God' is geloofsleer, is dogmatiek; 'vanuit God' is het gebed, is mijn eigen zoektocht en van degene die ik ontmoet leggen tegen het licht van Gods eeuwige liefde. Het is heel frappant, en naar ik meen een diep geheim dat wij vaak door de ander bij ons eigen geheim betrokken worden. Ik maak het zo vaak mee. Ik ga bij iemand op bezoek, heb eigenlijk geen zin, zie er tegen op, heb geen tijd. 't Moet toch, de plicht roept ... en opeens door de ander word je uit je eigen lethargie getrokken. 'Je bidt bijna nooit meer met me, zei een vrouw die ik al heel lang ken.' Dan doen we het toch nu, zeg ik tegen haar; en onze woorden kregen vleugels, ze gaven ons gesprek een diepe dimensie, ze werden gelegd op de enige plaats waar woorden echt veilig zijn, bij God zelf. Ik ga

opgewekt naar huis. Wie was er nou de pastor voor wie?

Ons echte 'huiswerk' is derhalve ons gebed. Om ónder onze eigen bekommernis te komen, om ónder de krantenkoppen van dood en geweld te komen, om ónder de zonde(n) van onszelf en onze klanten te komen. Dat precies dáár ónder nog iets anders te beleven valt, dat daar de weg naar verzoening en bekering te vinden is, dat daar heling is omdat de grote heelmeester er woont, daar op de bodem van ieders hart waar niemand ons kan bereiken, geen psychiater of psycholoog, geen hulpverlener of zelfs dominee of priester. We kunnen naar die geheime plek in ons gebracht worden door het gebed. Daarom is het dat we in het gebed óók de ander ontmoeten, want ook de ander heeft zijn eigen eenzame plek waar God woont en wil genezen.

Het is niet voor niets dat ook Barth zijn boekje met preken aanbeveelt op de gebeden die erin afgedrukt staan. En hij beklemtoont dat: 'der Herr unser Gott noch Keinen unerhört gelassen hat, der ihn um die Kraft gebeten hat, seiner zu Gedenken.' (p.131)

Wat een fantastische baan hebben wij om mensen te begeleiden naar die plek waar ze kunnen bidden en God kunnen ontmoeten. Ik denk dat er daarom zoveel gebeden wordt op de plaats waar jullie werken, want met de rug tegen de muur, achter meters ijzeren tralies, moet je met de billen bloot, ontdek je uiteindelijk maar één weg, alle wegen zijn immers vastgelopen?! 't Zijn geen lieverdjes, bepaald niet, maar als wij die ruwe bolsters kunnen ontdooien door de balsem van het gebed ('t hoeft niet eens in woorden, men ziet feilloos of we professioneel/vakmatig dan wel authentiek/gelovig reageren), als we dat zouden kunnen ... Maar we kunnen het, ik lees het op elke pagina van jullie verslagen. Iemand zei laatst tegen me. 'Laatst zat ik een tijd in de gevangenis. Op een celdeur zit aan de buitenkant een kaart met gegevens. Ik moest daar ook op invullen bij welk geloof ik hoorde. Ik heb toen ingevuld: kind van God. Maar dat vonden ze niet goed. Tot en met de directeur ben ik daar over bezig geweest, tenslotte was hij het er mee eens. Ik ben nu een kind van God met toestemming van de directeur.' ⁵

⁵ Jurjen Beumer, *Pleisterplaatsen. De spiritualiteit van de diakonale gemeente en parochie*, Baarn 1994, p. 16